

Berättande – en bio i huvudet

Den muntliga berättelsen tar plats i skolan. Blickar tänds när berättaren stiger fram. Och medan eleverna tjasas av kraften i en bra historia får de viktig kunskap om allt från matematik till sorg. Och lust att själva berätta.

TEXT Katarina Bjärvall BILD Robert Blombäck

Klockan är 8.20 när Mats Rehnman, berättare till yrket, stannar utanför dörren till sexornas klassrum. Blir det *Jätten Finn* eller en Grimsaga? Vilken han väljer beror på stämningen i rummet och på vad han känner inom sig när han står framför eleverna.

- Hej, jag heter Mats, går det bra att berätta en historia? För jag älskar att berätta...

Eleverna på Skärgårdsstadsskolan i uppländska Österåker är oförberedda. Sömniga ögon kisar mot lysrörsljuset, men när Mats Rehnman ger dem berättelsen om den fattige bondsonen som blev läkare och lurade döden, då tänds blickarna en efter en.

När sagan är slut tackar Mats Rehnman för sig, men en stund senare knackar Ida Junker på.

- Hej, jag heter Ida, jag undrar om jag får berätta en historia?

Och så fortsätter det; under den här slaskiga senvintertorsdagen strör fyra berättare från företaget Fabula Storytelling sammanlagt ett femtiotal berättelser över skolans 450 elever i årskurs F-9. Det är indisk, grekisk och nordisk mytologi, det är romska sägner, det är Hodjaskräror från Mellanöstern och spökhistorier från Värmland, alla framförda med varierande utspel, från viskningar till tjut, från det sparsmakade och stillastående till det teatrala som också aktiverar elever och lärare.

De yngre barnen är lätta att fånga och de vill gärna agera, de äldre kan skjuta in ett ironiskt "ofta!" eller "nice!", men nästan alla sänker garden när Ganeshas huvud rullar nerför trappan eller när deras NO-lärare får agera slaktad ren liggande på golvet under whiteboarden.

- Vi skulle kunna få dem att gråta på tio minuter om vi skulle vilja. Berättande går rakt in i höger hjärnhalva, säger Ida Junker.

Berättarrazzior innebär att en grupp lyssnare, till exempel på en skola, överraskas med en skur av historier under några intensiva timmar. Fabula Storytellings razzior förbereds genom en workshop där lärarna får verktyg för att träna sitt eget och elevernas berättande.

Razziakonceptet har utarbetats av berättarna Christina Claesson, Svend-Erik Engh och Anders Granström med start 1999. Men berättandet är avsevärt äldre än så, lika uråldrigt som mänskligheten.

- Det är en gammal pedagogisk metod för att få lyssnare att förstå något om sig själva och lära sig något om omvärlden, säger Carina Fast, forskare i pedagogik som har studerat barns läs- och skrivutveckling och det muntliga berättandets roll i svensk förskola och skola.

Där har berättandet ingen självklar plats. Till skillnad från i USA, där *speech* ofta är ett ämne på schemat, så hör det till undantagen att barn i Sverige får lyssna till muntliga historier och själva träna sig att berätta.

Vi lever inte i ett samhälle med en muntlig tradition, säger Carina Fast.

- Många lärare tycker nog att det är svårt att lära sig en berättelse utantill. Och visst, det kräver en del arbete men det ger nästan alltid god utdelning. Barn lyssnar när en berättare sänker rösten.

Tidsbristen är en förklaring till att det muntliga berättandet inte har fått fäste, tror Carina Fast. Och dessutom kan det muntliga upplevas som mer flyktigt och substanslöst än det skriftliga.

Men berättelserna har substans. Inte bara de traditionella sagorna utan även mycket av dagens kommersiella kultur, till exempel samlarkorten Pokémon eller byggleksaken Bionicle, utgår från historier som har en klassisk struktur med presentation, upptakt, komplikation, upplösning och slutvinjett - en spänningskurva som också ofta finns i leken, från små barns rollekar till ungdomars lajvande.

Att barns läs- och skrivinlärning underlättas av att de får höra berättelser är belagt - de lär sig nya ord och de får kunskap om hur språk och berättelser är uppbyggda. Men berättandet gynnar alla skolämnena.

- Ta matematik, där kan en berättelse om matematikern Pythagoras underlätta för eleverna att lära sig Pythagoras sats, säger Carina Fast.

Dessutom spelar många berättelser på etiska dilemman kring avundsjuka, hämnd, sorg och andra teman som är ständigt aktuella inom livskunskapen. På så vis kan berättelser rikta barns uppmärksamhet mot till exempel mobbning eller utanförskap.

Det muntliga berättandet har en stark ställning i många invandrarkulturer. I sin forskning har Carina Fast sett hur föräldrar och far- och morföräldrar födda till exempel i Mellanöstern med utgångspunkt i en enkel fråga från ett barn kan leverera långa gripande historier. Hon har också sett att barn med invandrarbakgrund ofta har lättare att återberätta en historia ur en bilderbok än barn med helsvensk bakgrund.

- Den kunskapen kunde skolan ta vara på mer, menar Carina Fast.

Att berätta ger status och det är viktigt för barn som annars ofta är i ett språkligt underläge.

- Och berättelsen har en förmåga att överskrida gränser, som författaren Mario Vargas Llosa talade om i sin Nobelföreläsning. Nästan alla människor ryser av samma sak.

Men kan inte läsning, tyst eller högt, fylla samma funktioner? Carina Fast vill inte ställa läsande och skrivande mot muntligt berättande, men hon säger att berättandet ger något mer. Den gemensamma upplevelsen fördjupar gruppkänslan och ögonkontakten gör att lyssnarna känner sig mer direkt tilltalade. Och det faktum att ingen bok behövs gör att en berättare alltid är fri att berätta.

- Berättelsen har man alltid med sig, säger Carina Fast.

På Skärgårdsstadsskolan lämnar Ida Junker över sina berättelser till lyssnarna med en tydlig avsikt: att de ska föra dem vidare. Efter poängen i historien om Hodja och den gravida grytan drar hon eleverna med sig 700 år tillbaka, till tiden före teve, telefoner och datorer, när berättelserna stod för underhållningen. Hon pekar på en kille och säger:

- Du hittade på den här historien. Den var så fyndig, vad duktig du var! Då ville du berätta den för någon, så du gick till din kompis...

Så småningom landar Ida Junker 700 år framåt i tiden, när en berättare stiger in i ett klassrum i Österåker - med historien om grytan.

- Vi vill sätta igång en muntlig berättartradition, säger hon efteråt i lärarrummet.

Varför?

- Berättande kallas fattigmansbio i Afrika och det är för att det ger den där filmen i huvudet.

- Och så får lyssnaren se livet genom en annans ögon, säger Mats Rehnman, det främjar den empatiska förmågan. Dessutom möter vi idéer och erfarenheter gestaltade i metaforer. Det utvecklar den visuella och intuitiva tankeförmågan.

En berättarrazza är krävande, framför allt genom den upprepade upp- och urladdningen. Björn Söderbäck, som även arbetar som skådespelare, jämför med en flera timmar lång teaterföreställning som ändå inte kräver att man fångar publiken mer än en gång.

Hur orkar en berättare prestera tolv berättelser - tolv föreställningar - under en och samma dag? Man måste inte explodera i ett fyrverkeri varje gång, säger Mats Rehnman.

- Och framför allt ser man till att man kan historierna, säger Björn Söderbäck.

Och vad är det, att kunna en historia?

- Att man kan plotten. Har man en storyline kan man improvisera kring varje plats i storyn och göra något av den, säger Mats Rehnman.

Så hur många berättelser kan en professionell berättare?

- Hur många stjärnor finns det på himlen? svarar Mikael Öberg och ler.

Fakta: I takt med att en berättarrörelse har vuxit fram inom svenskt kulturliv så har intresset för muntligt berättande vaknat inom skolan. Idag finns 20-30 professionella berättare som tar uppdrag där, både genom att själva berätta och att träna lärare. Många av dem kan nås genom Berättarnätet Sverige på berattarnatet.se. Berättarnätet fokuserar under 2011 just på skolan och på att skapa nätverk mellan berättande lärare.

Läs mer:

Auraldsson, Kerstin m fl, *Börja berätta! Om sagor och berättande samt sagotips i olika genrer* (BTJ Förlag)

Eskild, Hilde och Hambro, Benedicte, *Snick och snack. En praktisk bok om muntligt berättande* (Liber)

Fast, Carina, *Berätta! Inspiration och teknik* (Natur och Kultur)

Gramstrup Olofgörs, Lena, *Berätta för mig! Vägar till barns berättande* (UR)

Ärnström, Ulf (2008) *Nya Berättarboken* (BTJ Förlag).